

KODEKS POSTĘPOWANIA KARNEGO

Kazusy

Małgorzata Młodawska-Piaseczna, Anna Wielgolewska

APLIKACJE PRAWNICZE

WYDANIE

3

Wolters Kluwer

KODEKS POSTĘPOWANIA KARNEGO

Kazusy

Małgorzata Młodawska-Piaseczna, Anna Wielgolewska

APLIKACJE PRAWNICZE

WYDANIE

3

Wolters Kluwer

WARSZAWA 2021

Stan prawny na 5 października 2020 r.

Wydawca
Monika Pawłowska

Redaktor prowadzący
Joanna Ołówek

Opracowanie redakcyjne
Michał Dymiński

Projekt okładek serii
Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

Schematy pochodzą z publikacji Katarzyny Sychty:
Kodeks postępowania karnego ze schematami, Warszawa 2020

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2021

ISBN 978-83-8223-431-2
3. wydanie

Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przykopowa 33
tel. 22 535 82 19
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIIS TREŚCI

Wykaz skrótów	19
Wstęp	21

KAZUSY

Kazus 1

Obrona obligatoryjna na gruncie Kodeksu postępowania karnego przed sądem pierwszoinstancyjnym

(art. 79 i 80 k.p.k.)	25
Obrona obligatoryjna przed sądem rejonowym w postępowaniu rozpoznawczym	25
Obrona obligatoryjna przed sądem okręgowym w postępowaniu rozpoznawczym	25

Kazus 2

Wyłączenie sędziego na podstawie art. 40–44 k.p.k.	36
Udział stron w posiedzeniu	36
Wyłączenie innych osób biorących udział w rozprawie	36

Kazus 3

Obowiązek naprawienia szkody jako środek kompensacyjny ...	46
Termin do złożenia wniosku w trybie art. 46 § 1 k.k.	46
Problematyka związana z zasądzeniem odsetek	46
Zasądzenie odszkodowania w trybie art. 415 k.p.k. (w tym na rzecz zakładu ubezpieczeń)	46

Kazus 4

Jawność posiedzeń sądowych	55
Reguły rządzące trybem odbywania posiedzeń sądowych	55
Problematyka udziału w posiedzeniach sądowych przedstawicieli prasy i telewizji	55

Kazus 5

Odstępstwa od ogólnej reguły sądu właściwego miejscowo (właściwość z delegacji)	62
Kolizja przesłanek przekazania sprawy innemu sądowi niż sąd właściwości ogólnej	62
Forma procesowa przekazania sprawy i moc wiążąca takich decyzji	62

Kazus 6

Niektóre uprawnienia przysługujące stronom, innym uczestnikom oraz ich przedstawicielom w postępowaniu przygotowawczym	67
Prawo do kontaktu podejrzanego z obrońcą	67
Prawo podejrzanego i jego obrońcy do osobistego przejrzenia akt	67
Prawo innych stron i osób niebędących stronami do posiadania pełnomocnika	67
Dostęp do akt sprawy w postępowaniu przygotowawczym	67
Forma wydawanych w tym przedmiocie decyzji	67
Podmiot uprawniony do wydania decyzji	67
Sposób zaskarżenia decyzji	67

Kazus 7

Instytucja przedstawienia zarzutów i związane z nią a przysługujące podejrzanemu prawa	82
Znaczenie instytucji przedstawienia zarzutów dla zakreslenia ram przedmiotowych oraz podmiotowych postępowania przygotowawczego	82
Znaczenie instytucji przedstawienia zarzutów dla zakreslenia ram przedmiotowych oraz podmiotowych postępowania jurysdykcyjnego	82

Możliwość późniejszego dokonywania w powyższym zakresie zmian zarówno przez prokuratora, inny podmiot będący oskarżycielem publicznym, jak i przez sąd	82
--	----

Kazus 8

Środki zapobiegawcze w postępowaniu przygotowawczym ...	99
Kontrola środków zapobiegawczych w postępowaniu przygotowawczym w trybie złożenia zażalenia, w trybie złożenia wniosku oraz z urzędu	99
Organy właściwe do rozpoznania zażalenia, wniosku oraz dokonania kontroli z urzędu	99
Podmioty uprawnione do złożenia zażalenia i wniosku oraz warunki formalne ich skuteczności	99

Kazus 9

Tryby ścigania przestępstw. Złożenie oraz cofnięcie wniosku o ściganie. Uprawniony podmiot. Przeszkody procesowe	113
Tryb ścigania z oskarżenia publicznego, ale na wniosek	113
Warunki wymagane do skuteczności zarówno złożenia, jak i cofnięcia wniosku o ściganie i ich konsekwencje (brak wniosku o ściganie pochodzącego od uprawnionej osoby) ...	113
Podmiot uprawniony do dokonania powyższych czynności procesowych (pojęcie pokrzywdzonego)	113
Przeszkoda procesowa w postaci czynu nie popełniono albo brak danych dostatecznie uzasadniających jego popełnienie, a przesłanka niepopelnienia przez podejrzanego zarzucanego mu przestępstwa lub braku danych dostatecznie uzasadniających podejrzenie popełnienia przez podejrzanego tego czynu	113

Kazus 10

Organ właściwy do rozpoznawania zażeń na postanowienia o odmowie wszczęcia lub o umorzeniu postępowania przygotowawczego	134
Formy ingerencji sądu w postępowanie przygotowawcze, w tym sądowa kontrola decyzji wydanych przez organ je prowadzący	134

Wyjątki od zasady, iż w pierwszym etapie procesu to sąd jest instancją odwoławczą	134
---	-----

Kazus 11

Subsydiarny akt oskarżenia i warunki skuteczności

jego wniesienia	144
Elementy niezbędne do uzyskania przez uprawniony podmiot legitymacji do nabycia uprawnień oskarżyciela subsydiarnego (tzw. droga do sądu)	144
Przeszkoda procesowa w postaci braku skargi uprawnionego oskarżyciela (art. 17 § 1 pkt 9 k.p.k.)	144

Kazus 12

Udział obrońcy w czynnościach końcowego zaznajomienia

podejrzanego z materiałami śledztwa	154
Uprawnienie czy obowiązek rozpatrywany zarówno z pozycji oskarżyciela publicznego, podejrzanego, jak i jego obrońcy ...	154
Termin określony do zaznajomienia oraz warunki realizacji prawa do zaznajomienia z materiałami śledztwa	154

Kazus 13

Pisemne wyjaśnienia oskarżonego na gruncie Kodeksu

postępowania karnego	158
Termin do złożenia wniosku i warunki do jego uwzględnienia	158
Problematyka ujawnienia wyjaśnień pisemnych w trybie art. 389 § 1 k.p.k.	158

Kazus 14

Czyn zarzucany w akcie oskarżenia a czyn przypisany

w wyroku, ewentualna możliwość jego zmiany	163
Granice przedmiotowe i podmiotowe postępowania przygotowawczego oraz jurysdykcyjnego	163
Tożsamość czynu zarzucanego w skardze zasadniczej inicjującej postępowanie sądowe, jak też czynu przypisanego w wyroku, pojęcie czynu w rozumieniu prawa karnego, jedność oraz wielość czynów i właściwe temu konsekwencje	163

Kazus 15**Udział oskarżonego w czynnościach postępowania**

dowodowego	172
Omówienie prawa oskarżonego do udziału w czynnościach postępowania dowodowego	172
Odstępstwa od zasady – tryb przesłuchania małoletnich świadków (art. 185a i 185b k.p.k.)	172
Tryb przewidziany w art. 390 § 2 k.p.k.	172
Wydalenie oskarżonego z sali sądowej w czasie przeprowadzania czynności dowodowych	172

Kazus 16

Postępowanie dowodowe	182
Problematyka postępowania dowodowego	182
Wniosek dowodowy – elementy obligatoryjne i fakultatywne	182
Prekluzja dowodowa w procesie karnym	182
Oddalenie wniosku dowodowego	182

Kazus 17

Problematyka braku skargi uprawnionego oskarżyciela	193
Zagadnienia związane z wezwaniem i zawiadomieniem uczestników postępowania	193

Kazus 18**Problematyka ujawnienia w postępowaniu jurysdykcyjnym wcześniejszych depozycji świadka na gruncie przepisów**

Kodeksu postępowania karnego	199
Wybrane przyczyny uzasadniające ujawnienie uprzednich depozycji świadka w toku rozprawy głównej w sytuacji zarówno jego bezpośredniego przesłuchiwanie przez sąd, jak i w sytuacji, gdy w ogóle nie jest on przesłuchiwany na tym etapie procesu	199
Konsekwencje uchybień w powyższym zakresie a zarzuty oparte na względnych przyczynach odwoławczych	199

Kazus 19

Odroczenie publikacji (ogłoszenia) wyroku a odroczenie wydania wyroku	213
Czynność jednokrotna czy wielokrotna w przewidzianych ustawą ramach czasowych	213
Skutki przekroczenia czternastodniowego terminu	213

Kazus 20

Czynności procesowe o charakterze eliminacyjnym. Problematyka badań poligraficznych (wykorzystanie wariografu w procesie karnym)	217
Istota działań eliminacyjnych przewidzianych w art. 192a k.p.k.	217
Warunki do uznania wyniku badań wariograficznych za dowód w procesie karnym	217

Kazus 21

Tymczasowe aresztowanie	227
Szczególne przesłanki stosowania tymczasowego aresztowania. Przesłanka surowej kary pozbawienia wolności jako przesłanka samoistna stosowania tymczasowego aresztowania	227
Upoważnienie prokuratora do zgłoszenia sprzeciwu w zakresie zmiany środka zapobiegawczego z tymczasowego aresztowania na poręczenie majątkowe	227
Zakazy stosowania tymczasowego aresztowania	227
Problematyka zaliczenia okresu rzeczywistego pozbawienia wolności na poczet wymierzonej kary	227

Kazus 22

Zbieg negatywnych przesłanek procesowych z art. 17 § 1 pkt 1 i 2 k.p.k. oraz art. 17 § 1 pkt 6 k.p.k. Forma rozstrzygnięcia o przedmiocie procesu w przypadku stwierdzenia okoliczności przemawiających za umorzeniem postępowania po rozpoczęciu przewodu sądowego	241
Warunki umorzenia postępowania przed rozpoczęciem przewodu sądowego	241

Przesłanki umorzenia postępowania karnego wyrokiem	241
Forma rozstrzygnięcia sądu w przypadku wystąpienia przeszkód procesowych ujawnionych w toku postępowania . . .	241

Kazus 23

Skazanie bez przeprowadzania rozprawy (art. 335 k.p.k.)	249
Odmowa składania wyjaśnień a odstąpienie od dokonania określonych czynności postępowania przygotowawczego i możliwość wystąpienia z wnioskiem w trybie art. 335 k.p.k.	249
Granice związania sądu treścią wniosku złożonego w trybie art. 335 § 1 i 2 k.p.k.	249

Kazus 24

Orzekanie w przedmiocie środka zabezpieczającego	258
Udział podejrzanego w postępowaniu. Posiedzenie czy rozprawa?	258
Forma decyzji procesowej. Wyrok czy postanowienie?	258

Kazus 25

Tryb przesłuchania osób zobowiązanych do zachowania w tajemnicy informacji niejawnych	266
Klasyfikacja informacji niejawnych w świetle ustawy o ochronie informacji niejawnych	266
Dysponenci informacji niejawnych	266
Zezwolenie na przesłuchanie osób zobowiązanych do zachowania w tajemnicy informacji niejawnych – tryb uzyskania zezwolenia i sposób przesłuchania	266
Oskarżony jako osoba zobowiązana do zachowania w tajemnicy informacji niejawnych	266
Tajemnice związane z wykonywanym zawodem lub funkcją (lekarska, dziennikarska)	266
Sposób postępowania z dokumentami zawierającymi informacje niejawne lub wiadomości objęte tajemnicą zawodową bądź inną tajemnicą prawnie chronioną	266

Kazus 26**Badania psychiatryczne oskarżonego oraz obserwacja****sądowo-psychiatryczna 279**

- Wątpliwości co do stanu zdrowia psychicznego oskarżonego. Przesłanki badań psychiatrycznych 279
- Obserwacja sądowo-psychiatryczna. Przesłanki i warunki jej wykonywania 279

Kazus 27**Zmiana kwalifikacji prawnej czynu a zmiana jego opisu 287**

- Obowiązek sądu uprzedzenia o możliwości zmiany kwalifikacji prawnej czynu 287
- Problematyka związana ze zmianą opisu czynu i konsekwencje procesowe zaniechania uprzedzenia 287

Kazus 28**Wyrokowanie 296**

- Narada i głosowanie nad wyrokiem 296
- Zdanie odrębne 296
- Udział sędziego lub ławnika dodatkowego w naradzie i głosowaniu 296
- Tryb sprostowania wyroku 296

Kazus 29**Cofnięcie wniosku o uzasadnienie wyroku, cofnięcie środków odwoławczych, cofnięcie sprzeciwu od wyroku****nakazowego oraz skuteczność tych czynności 309**

- Podmioty uprawnione do dokonania powyższych czynności, termin, forma oraz pozostałe warunki wymagane dla ich skuteczności i właściwe im konsekwencje 309
- Organ uprawniony do podjęcia decyzji w powyższym przedmiocie 309

Kazus 30**Właściwość sądu i oparta na jej uchybieniu bezwzględna przyczyna odwoławcza a gwarancyjna rola zakazu*****reformationis in peius* 316**

- Właściwość miejscowa, rzeczowa i funkcjonalna 316

Kwalifikacja prawna czynu przyjęta w akcie oskarżenia lub w wyroku, jego opis a właściwość rzeczowa sądu	316
Bezwzględne przyczyny odwoławcze, w tym stypizowana w art. 439 § 1 pkt 4 k.p.k., a pierwotny i wtórny zakaz <i>reformationis in peius</i> (zakaz <i>reformationis in peius</i> a właściwość rzeczowa sądu)	316
Kazus 31	
Przymus adwokacko-radcowski w postępowaniu odwoławczym	330
Zakres czynności objętych wskazanym wyżej przymusem	330
Istota przymusu adwokackiego i przymusu radcowskiego	330
Kazus 32	
Pośredni zakaz <i>reformationis in peius</i>	336
Zakres związania sądu ponownie rozpoznającego sprawę na skutek uchylenia wyroku przez instancję odwoławczą	336
Wyjątki w ograniczeniu wynikającym z powyższego zakazu, dotyczącym orzekania na niekorzyść oskarżonego przez sąd ponownie rozpoznający sprawę	336
Pojęcie „orzeczenie surowsze”	336
Kazus 33	
Orzekanie poza granicami przedmiotowymi i podmiotowymi środka odwoławczego	344
Zakres zaskarżenia	344
Granice kontroli odwoławczej przy zaskarżeniu wyroku na korzyść i na niekorzyść oskarżonego	344
Kazus 34	
Opis czynu zarzucanego a opis czynu przypisanego	353
Konsekwencje w instancji odwoławczej braku w opisie czynu zarzucanego i następnie przypisanego w wyroku sądu pierwszej instancji wszystkich ustawowych znamion strony zarówno przedmiotowej, jak i podmiotowej przypisanego oskarżonemu przestępstwa wymaganych z punktu widzenia przyjętej w orzeczeniu kwalifikacji prawnej	353

Kazus 35

Przesłanki procesowe	359
<i>Res iudicata</i>	359
<i>Lis pendens</i>	359
Konsekwencje wystąpienia przeszkód procesowych	
<i>res iudicata</i> i <i>lis pendens</i> na różnych etapach postępowania ...	359

Kazus 36

Środki odwoławcze	372
Kierunek środka odwoławczego	372
Pierwotny i wtórny zakaz <i>reformationis in peius</i>	
a bezwzględne przyczyny odwoławcze	372

Kazus 37

Zarzut obrazu przepisów prawa materialnego	
(<i>error iuris</i>). Recydywa <i>sensu stricto</i>	381
Zarzut obrazu przepisów prawa materialnego a inne	
rodzaje zarzutów opartych na względnych przyczynach	
odwoławczych z art. 438 k.p.k.	381
Możliwość poprawnego sformułowania zarzutu obrazu	
przepisów prawa materialnego obok zarzutu błędu	
w ustaleniach faktycznych	381
Wybrane warunki przyjęcia odpowiedzialności karnej	
sprawcy w świetle art. 64 § 1 k.k. (pojęcie recydywy ogólnej	
oraz szczególnej, czyli specjalnej podstawowej i specjalnej	
wielokrotnej)	381

Kazus 38

Zarzut obrazu przepisów postępowania (<i>error in procedendo</i>) a zarzut błędu w ustaleniach faktycznych	
przyjętych za podstawę orzeczenia (<i>error facti</i>). Powszechnie	
błędy związane z formułowaniem wskazanych zarzutów	392
Zarzut obrazu przepisów postępowania, która mogła mieć	
wpływ na treść orzeczenia (<i>error in procedendo</i>)	392
Zarzut błędu w ustaleniach faktycznych przyjętych za	
podstawę orzeczenia, jeżeli mógł mieć wpływ na jego treść	
(<i>error facti</i>)	392

Powszechne błędy związane z formułowaniem zarzutu opartego na naruszeniu: zasady swobodnej oceny dowodów wynikającej z art. 7 k.p.k., zasady domniemania niewinności wynikającej z art. 5 § 2 k.p.k. (*in dubio pro reo*), obowiązku uwzględniania jako podstawy wyroku tylko całokształtu okoliczności ujawnionych w toku rozprawy głównej (art. 410 k.p.k.) oraz wynikającego z art. 424 k.p.k. obowiązku sporządzenia uzasadnienia wyroku odpowiadającego wskazanym tam warunkom 392

Kazus 39

Zarzut rażącej niewspółmierności kary lub niesłusznego zastosowania albo niezastosowania środka zabezpieczającego lub innego środka (*error in puniendo*) 412

Odróżnienie zarzutu rażącej niewspółmierności kary lub niesłusznego zastosowania albo niezastosowania środka zabezpieczającego lub innego środka od innych zarzutów opartych na względnych przesłankach odwoławczych, w szczególności od błędów w ustaleniach faktycznych oraz obrazu przepisów prawa materialnego 412

Kazus 40

Prywatny akt oskarżenia i postępowanie w sprawach z oskarżenia prywatnego 421

Wymogi prywatnego aktu oskarżenia i tryb wszczęcia postępowania prywatnoskargowego 421
 Postępowanie sądowe po wniesieniu aktu oskarżenia 421
 Umorzenie postępowania na skutek braku aktywności oskarżyciela prywatnego 421
 Problematyka zakazu *reformationis in peius* po zawarciu ugody ... 421

Bibliografia 429

SCHEMATY

Schemat 8. Reguła niezmienności przedmiotu procesu 433

Schemat 9. Reguła niepodzielności przedmiotu procesu 440

Schemat 35. Wyłączenie organu prowadzącego proces karny (art. 40, 41, 44, 47, 146, 196, 214 § 8)	452
Schemat 38. Strony procesu karnego oraz quasi-strony postępowania (art. 44a § 2 k.k., art. 45–61, 71–81, 91a–91b, 292a i 299 k.p.k., art. 24 § 1–5, art. 53 § 40–41 k.k.s., ustawa z 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 358)	458
Schemat 40. Nieprokuratorscy oskarżyciele publiczni (art. 45 § 2, art. 325d k.p.k., rozp. MS z 22 września 2015 r. w sprawie organów uprawnionych obok policji do prowadzenia dochodzeń oraz organów uprawnionych do wnoszenia i popierania oskarżenia przed sądem i instancji w sprawach, w których prowadzono dochodzenie, jak również zakresu spraw zleconych tym organom, tekst jedn. Dz.U. z 2018 r. poz. 522, art. 17 § 1–5 k.p.w., art. 53 § 37, art. 157 § 2, art. 165 k.k.s. oraz inne ustawy szczególne)	485
Schemat 44. Oskarżyciel posiłkowy subsydiarny (art. 53–57, art. 58 § 2 w zw. z art. 61)	488
Schemat 45. Procedura wnoszenia skargi subsydiarnej przez pokrzywdzonego (art. 55, 303 § 3, art. 306 § 1, i § 1a, art. 325e § 2, art. 329, art. 330, art. 332, art. 333 § 1, art. 463, art. 465 § 1, art. 521, art. 640 w zw. z art. 621)	497
Schemat 56. Treść decyzji procesowych, organy decyzyjne oraz forum dla ich wydania (art. 93–95, 95a–95b, 335, 338a, 339 § 3a, art. 342, 413, 439 § 1, art. 500 § 4, art. 535 § 1 i 3, art. 539e § 1–2, art. 545 w zw. z art. 456, art. 547 § 3, art. 597)	505
Schemat 59. Przebieg narady i głosowania nad wyrokiem (art. 108–112)	508
Schemat 60. Tworzenie sztucznej większości głosów (art. 111 § 2, art. 112)	510

Schemat 84. Badania poligraficzne (wariograficzne, za pomocą wykrywacza kłamstw) w procesie karnym oraz inne badania przy użyciu środków kontrolujących nieświadome reakcje organizmu (art. 171 § 5 pkt 2, art. 192, 199a)	512
Schemat 134. Instytucja skazania na posiedzeniu bez przeprowadzania rozprawy (art. 335, 343, 447 § 5)	517
Schemat 139. Dobrowolne poddanie się karze (art. 338a, 339 § 3a, art. 343a, 343b, 387, 447 § 5)	525
Schemat 145. Zmiana kwalifikacji prawnej czynu na rozprawie (art. 399)	529
Schemat 150. Dopuszczalność środka odwoławczego (art. 91a–91b, 425, 426, 444, 459, 466)	531
Schemat 151. Zakres kontroli odwoławczej (art. 427 § 3a, 433, 434, 439, 440, 443, 447 § 1–6)	535
Schemat 152. Kierunek środka odwoławczego (art. 434, 443) ...	546
Schemat 153. Zakaz <i>reformationis in peius</i> (art. 434, 443)	550
Schemat 154. Reguła <i>ne peius</i> (art. 454)	552
Schemat 155. Względne i bezwzględne przyczyny odwoławcze (art. 434 § 4, art. 438–440, 455)	554

WYKAZ SKRÓTÓW

Biul. PK	– Biuletyn Prawa Karnego
Biul. SN	– Biuletyn Sądu Najwyższego
ENA	– europejski nakaz aresztowania
ETPC	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
k.c.	– ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2019 r. poz. 1145 ze zm.)
k.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1444)
k.k.s.	– ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 2020 r. poz. 19 ze zm.)
k.k.w.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 523 ze zm.)
Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm. i sprost.)
k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 1575 ze zm.)
k.p.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 30 ze zm.)
KZS	– „Krakowskie Zeszyty Sądowe”
OSA	– Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSNKW	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Izba Wojskowa
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy, seria A
Prok. i Pr.	– Prokuratura i Prawo
p.u.s.p.	– ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 365 ze zm.)

reg. sąd.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.06.2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. z 2019 r. poz. 1141 ze zm.)
SA	– sąd apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
WPP	– Wojskowy Przegląd Prawniczy

WSTĘP

Książka *Kodeks postępowania karnego. Kazusy* została napisana głównie z myślą o aplikantach radcowskich i adwokackich. Zawarte w opracowaniu kazusy z problematyki postępowania karnego zostały zatem tak dobrane i skonstruowane, aby były pomocne w przygotowaniu się do egzaminów końcowych. Zawarte w publikacji schematy przedstawiające w graficzny sposób dane zagadnienie czy instytucję, pozwolą lepiej zrozumieć omawianą materię.

Objętość i forma niniejszego opracowania nie pozwoliły szczegółowo omówić wszystkich zagadnień z zakresu procesu karnego, dlatego konieczne było wybranie niektórych z nich. Wybór został dokonany w taki sposób, aby rozwiązać wątpliwości, które pojawiają się w praktyce – czy to na sali sądowej, czy podczas spotkań w czasie praktyk odbywanych przez aplikantów. W odpowiedziach Czytelnik nie znajdzie rozważań teoretycznych, lecz jedynie praktyczne rozwiązania, wsparte poglądami wyrażonymi w orzecznictwie Sądu Najwyższego i sądów powszechnych.

*Małgorzata Młodawska-Piaseczna
Anna Wielgolewska*

KAZUSY

Kazus 1

OBRONA OBLIGATORYJNA NA GRUNCIE KODEKSU POSTĘPOWANIA KARNEGO PRZED SĄDEM PIERWSZOINSTANCYJNYM (ART. 79 I 80 K.P.K.)

Obrona obligatoryjna przed sądem rejonowym w postępowaniu rozpoznawczym

Obrona obligatoryjna przed sądem okręgowym w postępowaniu rozpoznawczym

Stan faktyczny

Do Sądu Rejonowego w Gdańsku wpłynął akt oskarżenia przeciwko Wojciechowi Michelowi, oskarżonemu o popełnienie przestępstwa kwalifikowanego z art. 178a § 1 k.k. oraz znieważenie funkcjonariuszy Policji podczas pełnienia i w związku z pełnieniem obowiązków służbowych, tj. o czyn kwalifikowany z art. 226 § 1 k.k. Trzeci zarzut, jaki postawiono Wojciechowi Michelowi, to stosowanie groźby bezprawnej wobec interweniujących policjantów, tj. popełnienie czynu kwalifikowanego z art. 224 § 2 k.k. Oskarżony był narodowości romskiej, obywatelstwa polskiego. Wojciech Michel w trakcie pierwszego przesłuchania w toku postępowania przygotowawczego, po przedstawieniu mu zarzutu popełnienia przestępstwa, składał wyjaśnienia. Po zakończeniu wskazanej czynności procesowej funkcjonariusz Policji

przedłożył mu do zapoznania protokół jego wyjaśnień do odczytania i potwierdzenia, czy treść jego wyjaśnień jest zgodna z tym, co oświadczył. Wojciech Michel podał wówczas, że nie potrafi czytać. Funkcjonariusz Policji odczytał mu wobec tego treść jego wyjaśnień i uczynił w protokole wzmiankę, że z uwagi na nieumiejętność czytania przez podejrzanego odczytano mu treść wyjaśnień. Podejrzaný podpisał protokół wyjaśnień, w którym przyznał się do popełnienia przestępstwa kierowania samochodem w stanie nietrzeźwości, nie przyznał się natomiast do sprawstwa pozostałych dwóch czynów. Podejrzaný Wojciech Michel złożył także oświadczenie, że nie będzie zaznajamiał się z materiałami postępowania. W toku prowadzonego postępowania wykonano dalsze czynności w postaci przesłuchania funkcjonariuszy Policji, a następnie sporządzono akt oskarżenia, który po zatwierdzeniu przez prokuratora rejonowego został wniesiony do właściwego miejscowo sądu rejonowego. Sąd Rejonowy w Gdańsku skierował sprawę na rozprawę główną i po przeprowadzeniu postępowania dowodowego wydał wyrok skazujący.

Pytanie

Czy w sytuacji, kiedy podejrzaný, a następnie oskarżony oświadczył, że nie potrafi czytać, można uznać, że zachodzą przesłanki obrony obligatoryjnej? Czy obrona obligatoryjna na gruncie Kodeksu postępowania karnego jest obroną formalną, czy materialną? Czy w przedstawionym stanie faktycznym doszło do powstania bezwzględnej przyczyny odwoławczej wskazanej w art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k.?

Rozwiązanie i komentarz

Nakreślony opis sytuacji faktycznej posłuży do całościowego omówienia instytucji obrony obligatoryjnej w postępowaniu rozpoznawczym, zarówno przed sądem rejonowym, jak i okręgowym. Punktem wyjścia poniższych rozważań jest założenie, że oskarżony może, lecz nie musi korzystać w postępowaniu karnym z pomocy obrońcy. Od

powyższej reguły Kodeks postępowania karnego wprowadza wyjątek w postaci obrony obligatoryjnej (niezbędnej), przyjmując domniemanie, że osoby wskazane w art. 79 § 1 k.p.k. nie są w stanie samodzielnie bronić swoich interesów procesowych. Koniecznym krokiem dla organu prowadzącego postępowanie karne, zarówno na etapie postępowania przygotowawczego, jak i sądowego, musi być zatem ustalenie, czy oskarżony należy do kategorii osób wymienionych w art. 79 § 1 i 2 k.p.k. oraz art. 80 k.p.k. Jeśli dokona takiego ustalenia, to uruchamia się obowiązek – jeżeli oskarżony nie posiada obrońcy z wyboru – wyznaczenia mu obrońcy z urzędu (art. 81 k.p.k.).

Oskarżony nie może zrezygnować z takiej obrony, nie może w ogóle zrzec się korzystania z pomocy obrońcy, nie może też sprzeciwić się wyznaczeniu mu obrońcy z urzędu i jego udziałowi w postępowaniu, jeśli nie ma ustanowionego obrońcy z wyboru. Taka regulacja jest spowodowana tym, że ustawodawca uznaje, iż interes społeczny i cele postępowania karnego wymagają, aby szeroko pojęte „interesy” oskarżonego pozostawały pod czujnym okiem profesjonalnego obrońcy. W doktrynie podkreśla się również, że obrona obligatoryjna nie jest ustanowiona wyłącznie w interesie oskarżonego, lecz także w interesie wymiaru sprawiedliwości, gdyż interes społeczny wymaga, aby oskarżony mógł w pełni spełniać funkcje strony broniącej się przed oskarżeniem. Oczywiście bowiem jest, że w takiej sytuacji oskarżony musi mieć zagwarantowane prawo do obrony w znaczeniu materialnym. Nie może być to li tylko obrona formalna, która ogranicza się do wyznaczenia obrońcy z urzędu czy ustanowienia obrońcy z wyboru. Musi być to obrona materialna, która pozwala zagwarantować realną pomoc, a zatem ustanowiony czy wyznaczony obrońca ma obowiązek nie tylko uczestniczyć w całym postępowaniu we wszystkich czynnościach, w których jest wymagany udział oskarżonego, lecz także realnie pomagać.

Ten nakaz ustawowy reprezentowania oskarżonego przez obrońcę nie jest uzależniony od warunków wymienionych w art. 78 § 1 k.p.k. i nie wymaga żadnej inicjatywy ze strony oskarżonego. Po stwierdzeniu, że oskarżony należy do wskazanej kategorii osób, organ procesowy ma obowiązek działania z urzędu. Tak też wielokrotnie wskazywał

w swoich orzeczeniach Sąd Najwyższy, np. jak w wyroku z 1.12.2010 r., kiedy stwierdził, że: „Korzystanie z pomocy obrońcy, nie oznacza, iżby można uznać tę formę obrony za zrealizowaną poprzez sam akt zaangażowania lub wyznaczenia obrońcy. O ile wykonywanie obowiązków obrońcy z wyboru w toku procesu podlega kontroli oskarżonego, który jest w stanie samodzielnie podejmować decyzje o zakresie i sposobie obrony, a także o zmianie obrońcy, w odniesieniu do wykonywania obrony przez obrońcę z urzędu obowiązek kontroli funkcjonowania w procesie wyznaczonych czy wyznaczonego obrońcy spoczywa także na sędzi” (wyrok SN z 1.12.2010 r., III KK 177/10, LEX nr 686662). Powyższe orzeczenie, które nie jest orzeczeniem odosobnionym, jednoznacznie wskazuje, że w polskim procesie karnym nie funkcjonuje zasada obrony formalnej, choć brzmienie przepisu art. 79 § 3 k.p.k. na taki charakter obrony by wskazywało. Chodzi tu o wskazanie przez ustawodawcę, że „udział obrońcy jest obowiązkowy”. Sformułowanie to, przy gramatycznej wykładni normy prawnej, wskazywałoby, że obrońca ma być obecny na rozprawie i na posiedzeniu, w których udział oskarżonego jest obowiązkowy. Jednak w świetle ugruntowanego orzecznictwa należy przyjąć, że wykładnie celowościowa i funkcjonalna prowadzą do jednoznacznych wniosków, iż mamy do czynienia z obroną materialną. Nie można zatem zgodzić się z poglądami T. Grzegorzcyka, iż: „Przepis art. 79 k.p.k. formułuje przypadki tzw. obrony obowiązkowej w toku całego postępowania karnego, od postępowania przygotowawczego poczynając, jeżeli tylko zaistnieje sytuacja określona w § 1 lub 2. Obowiązkowe jest tu tylko posiadanie obrońcy, czyli tzw. obrona formalna” (T. Grzegorzcyk, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Kraków 2003).

Przesłanki obrony obligatoryjnej, uregulowane w Kodeksie postępowania karnego, pozwalają na dokonanie stosownego podziału okoliczności, które uzasadniają konieczność występowania w procesie obrońcy. Są to okoliczności natury podmiotowej (art. 79 § 1 pkt 1–4 k.p.k.), przedmiotowej (art. 80 k.p.k.) i podmiotowo-przedmiotowej (art. 79 § 2 k.p.k.). Podkreślenia wymaga, że okoliczności wskazane w przepisach art. 79 § 1 i art. 80 k.p.k. mają charakter bezwzględny, co oznacza, że ich wystąpienie powoduje z mocy samego prawa – *ex lege* – powstanie obrony obligatoryjnej. Natomiast przesłanka wskazana

w art. 79 § 2 k.p.k. ma charakter względny, a zatem o momencie powstania obrony obligatoryjnej zadecyduje sąd i w tym przypadku decyzja sądu będzie miała charakter konstytutywny.

Pierwsza przesłanka obrony obligatoryjnej – wskazana w pkt 1 § 1 art. 79 k.p.k. – dotyczy sytuacji, kiedy oskarżony nie ukończył 18 lat. Wskazać należy, że musi być wszczęte postępowanie przeciwko osobie (*ad personam*) przed ukończeniem przez niego 18. roku życia. Tak też stwierdził Sąd Najwyższy w wyroku z 2.02.2006 r., gdzie wskazało, że: „Zgodnie z art. 1 § 2 pkt 1 ustawy z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich – oskarżony – bez względu na czas rozpoznania sprawy i tryb postępowania sądowego – był nieletnim w czasie tego postępowania i zgodnie z art. 79 § 1 pkt 1 k.p.k. musiał mieć obrońcę. Doszło zatem do rażącego naruszenia art. 79 § 1 pkt 1 k.p.k., polegającego na zaniechaniu wyznaczenia oskarżonemu obrońcy z urzędu, pomimo tego, że w chwili czynu był on nieletni, a więc w sytuacji, kiedy udział obrońcy w postępowaniu karnym był obligatoryjny, co stanowi bezzwzględną przyczynę odwoławczą określoną w art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k.” (wyrok SN z 2.02.2006 r., III KK 354/05, LEX nr 176056). Wprawdzie teza przywołanego orzeczenia dotyczyła brzmienia art. 79 § 1 pkt 1 k.p.k., gdy ustawodawca wskazywał jako przesłankę do obrony obligatoryjnej, iż sprawca był nieletni, niemniej orzeczenie to jest nadal aktualne.

Kolejna przesłanka obrony obligatoryjnej, wskazana w pkt 2 § 1 art. 79 k.p.k., dotyczy sprawcy, który ma upośledzone zmysły – słuch, wzrok lub mowę. Aby można było mówić o zaistnieniu tych okoliczności, musi to być tego rodzaju ułomność, która znosi funkcjonowanie danego zmysłu (postanowienie SN z 10.03.1997 r., III KKN 155/96, Prok. i Pr. 1997/7–8, poz. 8), a tym samym uniemożliwia obronę. Upośledzenie zmysłów, które jedynie ogranicza oskarżonemu wykonywanie samodzielnie obrony czy utrudnia porozumiewanie się z nim, powinno być kwalifikowane i oceniane w ramach przesłanki określonej w art. 79 § 2 k.p.k.

Przesłanką obrony obligatoryjnej określonej w art. 79 § 1 k.p.k. jest wskazana w pkt 3 tego przepisu uzasadniona wątpliwość co do

poczytalności oskarżonego, tj. czy zdolność sprawcy rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania swoim postępowaniem nie była w czasie popełnienia tego czynu wyłączona lub w znacznym stopniu ograniczona. Jest to przesłanka, która w orzecznictwie sądów powszechnych budzi wiele rozbieżności. Należy wskazać, że Kodeks postępowania karnego nie tworzy własnej definicji poczytalności, odwołując się w tym zakresie do norm Kodeksu karnego, który skutki prawne dla oskarżonego łączy jedynie ze zniesieniem lub znacznym ograniczeniem poczytalności w rozumieniu art. 31 § 1–3 k.k. Zdaniem Sądu Najwyższego ustalenie przez biegłych psychiatrów, że nie ma podstaw do przyjęcia niepoczytalności albo poczytalności w znacznym stopniu ograniczonej (art. 31 § 1 i 2 k.k.), skutkuje brakiem „wątpliwości co do poczytalności” w rozumieniu art. 79 § 1 pkt 3 k.p.k. (postanowienie SN z 14.03.2008 r., V KK 434/07, LEX nr 447747). W praktyce odmienne oceny dotyczą jednakże dojścia do momentu, kiedy organ procesowy uznaje, że konieczne jest dopuszczenie dowodu z opinii dwóch biegłych lekarzy w celu oceny poczytalności sprawcy, gdyż ten moment jednoznacznie wskazuje, iż zachodzą uzasadnione wątpliwości co do poczytalności oskarżonego, a zatem również konieczność reprezentowania sprawcy przez obrońcę. Rozbieżności są spowodowane przede wszystkim oceną interpretacji „uzasadnionych wątpliwości”. Chodzi tu zatem o sytuację, kiedy z uwagi na zachowanie sprawcy bądź jego oświadczenie o leczeniu psychiatrycznym czy psychologicznym, neurologicznym pojawia się prawdopodobieństwo, że stan zdrowia psychicznego oskarżonego może powodować zakłócenia w jego poczytalności. Samo oświadczenie złożone przez oskarżonego o leczeniu psychiatrycznym czy też fakt zażywania przez oskarżonego środków odurzających nie może prowadzić automatycznie do zaistnienia wątpliwości co do jego stanu psychicznego. W tym zakresie orzecznictwo Sądu Najwyższego jest jednolite. W jednym z orzeczeń Sąd Najwyższy stwierdził, że: „Nawet ujawnienie się okoliczności dotyczących konsultacji psychiatrycznych jest dalece niewystarczające do powzięcia uzasadnionych wątpliwości co do poczytalności oskarżonego” (postanowienie SN z 28.10.2013 r., III KK 150/13, LEX nr 1396625). Ocena, czy istnieją wątpliwości co do poczytalności oskarżonego, powinna być dokonywana na podstawie całości materiału dowodowego i wszelkich okoliczności sprawy. To samo dotyczy

np. również uzależnienia od alkoholu czy narkotyków. Jeżeli jednak dopuszczono dowód z opinii biegłych lekarzy psychiatrów, którzy stwierdzili, że zarówno w chwili czynu, jak i w toku postępowania (*tempore criminis* i *tempore procedendi*) poczytalność oskarżonego nie budzi wątpliwości, zgodnie z § 4 art. 79 k.p.k. ustają powody obrony obligatoryjnej. Prezes sądu, a sąd na rozprawie, może cofnąć wyznaczenie obrońcy, jeżeli był to obrońca z urzędu. Decyzja o cofnięciu wyznaczenia obrońcy z urzędu jest decyzją fakultatywną. Jeśli obrońca był ustanowiony z wyboru, nie ma już bezwzględnego obowiązku uczestniczenia przez niego w rozprawie i posiedzeniach, w których udział oskarżonego jest obowiązkowy (art. 79 § 3 k.p.k.). Aby w takiej sytuacji ustała obrona obligatoryjna, niezbędne jest wydanie przez sąd postanowienia w trybie art. 79 § 4 k.p.k. Zatem o istnieniu lub braku obrony obligatoryjnej nie przesądzi sama opinia biegłych, stwierdzających, że poczytalność oskarżonego nie budzi wątpliwości, tylko postanowienie sądu wydane po złożeniu przez dwóch biegłych lekarzy psychiatrów opinii. Z uwagi na przesłankę wskazaną w pkt 4 § 1 art. 79 k.p.k. sąd, wydając postanowienie o ustaniu obrony obligatoryjnej z uwagi na brak wątpliwości co do poczytalności oskarżonego, będzie zobowiązany także wskazać, że stan zdrowia psychicznego oskarżonego pozwala na udział w postępowaniu oraz prowadzenie obrony w sposób samodzielny oraz rozsądny. W praktyce często się zdarza, że organ procesowy pozostawia wyznaczonego obrońcę, z tym że zmienia podstawę jego wyznaczenia na przesłankę z art. 79 § 2 k.p.k. Decyzje w tym zakresie są niezaskarżalne.

Ustawodawca, dokonując zasadniczej zmiany treści art. 79 k.p.k. na mocy art. 1 pkt 22 ustawy z 27.09.2013 r (Dz.U. poz. 1247), która zaczęła obowiązywać z dniem 1.07.2015 r., jako kolejną przesłankę obrony obligatoryjnej w pkt 4 ustawy wskazał uzasadnioną wątpliwość, czy stan zdrowia psychicznego oskarżonego pozwala na udział w postępowaniu lub prowadzenie obrony w sposób samodzielny oraz rozsądny. Ocena, czy z taką sytuacją będziemy mieli do czynienia, będzie w praktyce dokonana przez pryzmat opinii biegłych lekarzy psychiatrów, ale także będzie to ocena sądu, który znając materiał dowodowy sprawy, dokona realnej oceny w okolicznościach konkretnej sprawy. Jeżeli chodzi o ocenę, czy stan zdrowia psychicznego

oskarżonego pozwala na udział w postępowaniu, będzie wynikał z opinii biegłych. Natomiast ocena, czy stan zdrowia psychicznego oskarżonego pozwala na prowadzenie obrony w sposób samodzielny i rozsądny, może wynikać z okoliczności natury faktycznej, które w odbiorze organu procesowego będą przemawiały za istnieniem realnej możliwości wystąpienia zakłóceń w rozsądnym i rozsądnym podejmowaniu decyzji, zdolności do trafnego, rzeczowego oceniania sytuacji i odpowiadającego temu zachowaniu się.

Kolejna przesłanka obrony obligatoryjnej została uregulowana przez ustawodawcę w § 2 art. 79 k.p.k. i określono ją jako „okoliczności utrudniające obronę”. Okoliczności tych ustawa nie definiuje, pozostawiając ich ustalenie i ocenę sądowi. Są to obiektywne sytuacje związane z osobą oskarżonego, z jego funkcjonowaniem w procesie. W świetle wykładni Sądu Najwyższego „okoliczności utrudniające obronę” w rozumieniu art. 79 § 2 należy wiązać przede wszystkim z właściwościami osobistymi oskarżonego, które, co prawda, nie uniemożliwiają, ale w znaczny sposób utrudniają realizację prawa do obrony materialnej bezpośrednio przez samego oskarżonego. Fakt, że sprawa jest skomplikowana pod względem faktycznym lub nawet pod względem prawnym, sam przez się nie może decydować o przyjęciu przez organ procesowy istnienia przesłanki obrony obligatoryjnej określonej w powyższym przepisie (postanowienie SN z 17.02.2004 r., II KK 277/02, OSNKW 2004/4, poz. 43). Jednakże stopień skomplikowania sprawy, zwłaszcza w powiązaniu z chociażby możliwościami intelektualnymi oskarżonego wykonywania osobiście realnej obrony, może być potraktowany jako „okoliczności utrudniające obronę”.

Za okoliczności wskazane w art. 79 § 2 k.p.k. uznaje się najczęściej upośledzenie mowy, słuchu, wzroku, stan zdrowia, wiek itp. Jeżeli sąd stwierdzi istnienie okoliczności wskazanych w omawianym przepisie, to obowiązek korzystania przez oskarżonego z pomocy obrońcy powstaje dopiero w momencie wydania takiej decyzji przez sąd. Należy zatem w pełni podzielić pogląd R.A. Stefańskiego, zawarty w głosie do wyroku SN z 19.09.2007 r., III KK 130/07 („Ius Novum” 2007/4, s. 119–126), że: „Konstytucyjnym elementem obrony obowiązkowej jest ocena sądu wyrażona w postanowieniu, że jest ona niezbędna ze

względem na wskazane okoliczności; dopóki taka decyzja nie zapadnie, mimo że spełnione są warunki do jej ustanowienia, nie ma mowy o obronie obowiązkowej. Obowiązek posiadania obrońcy powstaje od momentu wydania postanowienia, w którym sąd uznał obronę za niezbędną”.

W praktyce za okoliczność, o której mowa w art. 79 § 2, uzasadniając obronę obligatoryjną i wyznaczenie obrońcy z urzędu, uznaje się również niemożność wzięcia przez podejrzanego udziału w przesłuchaniu małoletniego pokrzywdzonego lub świadka w trybie art. 185a i art. 185b (por. postanowienie SN z 4.11.2011 r., V KK 88/11, OSNKW 2011/12, poz. 110).

Kwestia obrony obligatoryjnej ma zasadnicze znaczenie w procesie karnym z uwagi na przyczyny odwoławcze. Należy bowiem pamiętać, że brak obrońcy w sytuacjach określonych w art. 79 § 1 i 2 stanowi bezwzględną przyczynę odwoławczą, obligującą sąd drugiej instancji do uchylenia zaskarżonego orzeczenia niezależnie od granic zaskarżenia, podniesionych zarzutów oraz wpływu tego uchybienia na treść orzeczenia (art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k.). Uchybienie w tym zakresie stanowi także podstawę kasacyjną wskazaną w art. 523 k.p.k. Takie stanowisko wielokrotnie podkreślał również w swoich orzeczeniach Sąd Najwyższy, który w jednej z rozpatrywanych spraw uznał brak obrońcy za uchybienie stanowiące bezwzględną przyczynę odwoławczą. Dotyczyło to sytuacji, kiedy: „Mimo pełnych możliwości intelektualnych stan zdrowia oskarżonego – który uczestniczył w rozprawie głównej w pozycji leżącej, w asyście lekarza i pielęgniarki lub ratownika medycznego, korzystał z zalecanych przez nich przerw, otrzymywał leki – w istocie uniemożliwiał mu realizację materialnego prawa do obrony i stanowił ewidentnie okoliczność wskazaną w art. 79 § 2. Orzecznictwo Sądu Najwyższego, podobnie jak i piśmiennictwo, wiąże okoliczności utrudniające obronę z właściwościami osobistymi oskarżonego, a niewątpliwie za takową należało uznać sytuację, w której sparaliżowany oskarżony uczestniczy w rozprawie w pozycji leżącej, po uciążliwej podróży ze szpitala więziennego, korzystając w trakcie rozprawy z opieki medycznej. Jeśli nawet organ procesowy trafnie dostrzegał we wnioskach pisemnych oskarżonego pełne

możliwości intelektualne, a w jego zachowaniach elementy instrumentalnego wykorzystywania stanu zdrowia do przedłużania czy też blokowania toku, to nie ulega wątpliwościom, że ten stan rzeczy nie zwalniał go z obowiązku zapewnienia oskarżonemu rzetelnego procesu, którego niezbędnym elementem było zapewnienie mu obrony formalnej. Przewidziana w art. 79 § 2 obrona obowiązkowa zyskuje taki charakter od chwili, gdy ujawniły się okoliczności utrudniające oskarżonemu realizację materialnego prawa do obrony, a przeprowadzenie rozprawy bez udziału obrońcy w takiej sytuacji stanowi uchybienie wymienione w art. 439 § 1 pkt 10” (wyrok SN z 19.09.2007 r., III KK 130/07, Prok. i Pr. 2008/1, poz. 15).

Wracając do problemu wskazanego w opisanym kazusie, należy wskazać, że przepis art. 439 k.p.k. został zmieniony w istotny sposób przez nowelę z 10.01.2003 r. Do uprzedniego brzmienia tego przepisu (ujętego w dawnym pkt 6 § 1 art. 439) dodano zwrot „w postępowaniu sądowym” – co spowodowało, że sytuacje określone w obecnym pkt 10 § 1 nie są bezwzględnymi przyczynami odwoławczymi, jeżeli miały miejsce w postępowaniu przygotowawczym. Bezwzględna przyczyna uchylenia orzeczenia, o której mowa w art. 439 § 1 pkt 10 w zw. z art. 79 § 1 pkt 3 lub 4, a ponadto w zw. z art. 79 § 4 k.p.k., zachodzi więc w sytuacji, gdy w postępowaniu przed sądem oskarżony nie miał obrońcy lub obrońca nie brał udziału w czynnościach, w których jego udział był obowiązkowy. Niemniej naruszenie kodeksowych reguł obrony obligatoryjnej na etapie postępowania przygotowawczego może być w konkretnej sprawie podstawą do sformułowania zarzutu obrazy przepisów prawa procesowego w rozumieniu art. 438 pkt 2 k.p.k., który jest skuteczny w przypadku, gdy obraza tego przepisu mogła mieć wpływ na treść zapadłego orzeczenia.

W przedstawionym kazusie należałoby przyjąć, że oskarżony, który nie potrafi czytać, nie może się zapoznać z aktami sprawy, nie zna materiału dowodowego z uwagi na nieumiejętność czytania, nie ma możliwości samodzielnie podjąć realnej obrony swoich praw. Niewątpliwie na etapie postępowania sądowego sąd powinien zatem ustanowić oskarżonemu obrońcę z urzędu z uwagi na wystąpienie okoliczności utrudniających obronę. Sąd może także uznać, że w toku

postępowania przygotowawczego doszło do naruszenia zasad o charakterze gwarancyjnym, które wskazują na istotne braki postępowania w świetle brzmienia treści art. 344a § 1 k.p.k. i przekazać sprawę prokuratorowi w celu uzupełnienia śledztwa lub dochodzenia. Istotne braki postępowania to nie tylko braki dotyczące kompletności zgromadzonego w sprawie materiału dowodowego, lecz także uchybienia związane z tokiem postępowania, np. wadliwym wykonaniu czynności postępowania przygotowawczego. W tej ostatniej grupie będą się mieścić jednakże tylko takie uchybienia, które dotyczą wartości podstawowych.

Obrona obligatoryjna w świetle art. 80 k.p.k.

Przesłanki wskazane w art. 80 k.p.k. dotyczą jedynie postępowania sądowego, i to tylko przed sądem okręgowym jako sądem pierwszej instancji, i tylko w sytuacji, kiedy oskarżonemu zarzucono zbrodnię (art. 7 § 2 k.k. w zw. z art. 25 § 1 pkt 1 k.p.k.).

We wskazanych przypadkach udział obrońcy jest obowiązkowy w rozprawie głównej (art. 80 zdanie drugie k.p.k.). W przypadku obrony obligatoryjnej przed sądem okręgowym podkreślenia również wymaga, że obowiązkowy udział obrońcy w rozprawie nie jest spełniony tylko przez samą fizyczną obecność obrońcy na rozprawie, o ile z realiów procesowych wynika w sposób oczywisty, że faktyczne wykonywanie obrony było niemożliwe lub też obrona nie mogła być przez obrońcę realizowana (wyrok SN z 22.03.2011 r., II KO 66/10, OSNKW 2011/6, poz. 53). Zgodnie z treścią art. 450 k.p.k. udział w rozprawie apelacyjnej obrońcy oskarżonego jest obligatoryjny w wypadkach określonych w art. 79 i 80 k.p.k. i w takiej sytuacji niestawiennictwo obrońcy tamuje rozpoznanie sprawy.

Kazus 2

WYŁĄCZENIE SĘDZIEGO NA PODSTAWIE ART. 40–44 K.P.K.

Udział stron w posiedzeniu

Wyłączenie innych osób biorących udział w rozprawie

Stan faktyczny

Przed Sądem Okręgowym w Poznaniu toczyło się postępowanie wobec trzech oskarżonych o działalność w grupie przestępczej, zajmującej się głównie przemytem narkotyków. Jeden z oskarżonych miał także zarzut podżegania do zabójstwa, sprawa zatem była rozpoznawana w składzie pięcioosobowym: dwóch sędziów zawodowych i trzech ławników. W toku postępowania dowodowego jeden z oskarżonych wniósł o wyłączenie sędziego przewodniczącego składu z uwagi na brak bezstronności. Bezpośrednim powodem było uchylanie przez przewodniczącego pytań zadawanych przez oskarżonego, co jego zdaniem wskazywało, że przewodniczący składu ma już wyrobiony pogląd co do rozstrzygnięcia, mimo że postępowanie dowodowe dopiero się rozpoczęło. Po zaprotokołowaniu wniosku oskarżonego sąd zarządził godzinną przerwę i poinformował, że na posiedzeniu wniosek oskarżonego zostanie rozpoznany przez innego sędziego. Oskarżony oświadczył, że chciałby szczegółowo przedstawić sytuację sądowi, który będzie dokonywał

oceny zasadności jego wniosku. Po przerwie sąd poinformował o treści postanowienia nieuwzględniającego wniosku oskarżonego o wyłączenie. Na kolejnych terminach rozprawy sąd w dalszym ciągu prowadził postępowanie dowodowe. Na jednym z terminów ten sam oskarżony złożył ponownie wniosek – tym razem na piśmie – o wyłączenie przewodniczącego. Do wniosku załączył odpis pozwu, z którego wynikało, że oskarżony na drodze powództwa cywilnego pozwał przewodniczącego składu, żądając odszkodowania za wyrządzoną krzywdę przez uniemożliwienie mu realizacji jego prawa do obrony. Sprawa przed sądem cywilnym została zarejestrowana, ale nie nadano jej jeszcze biegu. W celu skierowania na termin wezwano oskarżonego do uzupełnienia braków formalnych pozwu i uiszczenia opłaty. Oskarżony argumentował swój wniosek o wyłączenie sędziego przewodniczącego składu tym, że skoro przewodniczący jest pozwanym, jego przeciwnikiem procesowym, nie może brać udziału w rozpoznawaniu jego sprawy. Jednocześnie oskarżony złożył także wniosek o wyłączenie oskarżyciela publicznego, prokuratora, który w tym dniu był obecny na rozprawie, gdyż w innej toczącej się przeciwko niemu sprawie właśnie ten prokurator prowadził postępowanie przygotowawcze, w trakcie którego dopuścił się nadużyć przy odbieraniu wyjaśnień od podejrzanego, któremu następnie nadano status świadka koronnego. Oskarżony wskazał, że złożył wniosek w tamtym postępowaniu o przesłuchanie w charakterze świadka obecnego prokuratora. Wniósł o odroczenie w dniu dzisiejszym rozprawy i niekontynuowanie jej z obecnym prokuratorem. Sąd w składzie rozpoznającym omawianą sprawę, po krótkiej naradzie, na podstawie art. 41 § 2 k.p.k. pozostawił wniosek o wyłączenie wskazanego prokuratora bez rozpoznania z uwagi na to, że został złożony po rozpoczęciu przewodu sądowego, a przyczyna wyłączenia była oskarżonemu znana wcześniej. Następnie przesłuchał jeszcze jednego świadka, który się stawił, i zarządził – tak jak poprzednio – przerwę. Wniosek o wyłączenie przewodniczącego składu rozpoznał inny sędzia wyznaczony przez przewodniczącego wydziału. Po przerwie przewodniczący składu poinformował o treści postanowienia nieuwzględniającego wniosku o wyłączenie przewodniczącego składu i kontynuował postępowanie dowodowe.

Pytanie

Czy powody wyłączenia podnoszone przez oskarżonego powinny zasługiwać na wyłączenie przewodniczącego składu? Czy powody wskazane w drugim wniosku o wyłączenie sędziego należy traktować jako wyłączenie z mocy prawa z uwagi na to, że „sprawa dotyczy tego sędziego bezpośrednio”? Czy tryb postępowania przy rozpoznawaniu wniosków oskarżonego był prawidłowy? Jaki organ jest uprawniony do orzekania w przedmiocie wyłączenia oskarżyciela publicznego?

Rozwiązanie i komentarz

Na wskazanym przykładzie zostanie omówiona problematyka wyłączenia sędziego oraz innych osób biorących udział w postępowaniu karnym. Oprócz przesłanek zostanie także omówiony tryb wyłączenia wskazanych osób oraz organy właściwe do orzekania w tym przedmiocie. Zostanie również zasygnalizowany udział stron w posiedzeniach sądowych i reguły z tym związane.

Jeżeli chodzi o odpowiedź na pierwsze pytanie, to należy wskazać, że sąd postąpił właściwie, nie uwzględniając wniosków oskarżonego o wyłączenie przewodniczącego składu orzekającego, albowiem wskazane powody nie zasługiwały na uwzględnienie. Natomiast tryb rozpoznawania wniosków nie był prawidłowy, co zostanie szczegółowo omówione poniżej. Również nieprawidłowy był tryb postępowania przy rozpoznawaniu wniosku oskarżonego o wyłączenie wskazanego przez niego oskarżyciela publicznego.

Instytucja wyłączenia sędziego należy do najważniejszych instytucjonalnych gwarancji bezstronności sądu. Należy podkreślić, że Kodeks postępowania karnego nie przewiduje możliwości wyłączenia sądu jako organu procesowego, lecz jedynie możliwość wyłączenia poszczególnych członków składu orzekającego (sądu), tj. sędziów i ławników. W sytuacji złożenia w jednym piśmie wniosku o wyłączenie kilku sędziów należy uznać, że zostało złożonych kilka wniosków,

które powinny wskazywać odnośnie do każdego wyłączanego powód jego wyłączenia.

Przepisy Kodeksu postępowania karnego w art. 40 k.p.k. przewidują wyłączenie sędziego z mocy prawa (*ipso iure*), czyli wyłączenie sędziego niezdolnego do orzekania (*iudex inhabilis*). Nie jest to zupełne uregulowanie, gdyż po wprowadzeniu do Kodeksu postępowania karnego postępowania przyspieszonego, w rozdziale 54a k.p.k., ustawodawca wprowadził jeszcze jedną przyczynę wyłączenia sędziego z mocy prawa. Przepis art. 517g § 3 k.p.k. stanowi, że jeżeli na podstawie okoliczności ujawnionych na rozprawie toczącej się w trybie przyspieszonym sąd (orzekający jednoosobowo – art. 476 § 1 w zw. z art. 517a k.p.k.), przewidując możliwość wymierzenia kary powyżej dwóch lat pozbawienia wolności, przekaze sprawę prokuratorowi w celu przeprowadzenia postępowania przygotowawczego na zasadach ogólnych – sędzia, który wydał takie postanowienie, jest z mocy prawa wyłączony od dalszego udziału w sprawie.

Powody wyłączenia sędziego z mocy prawa, wskazane w tych dwóch przepisach, są regulacją zupełną i nie można tychże postanowień interpretować rozszerzająco. Sąd Najwyższy w wielu swoich orzeczeniach podkreślał, że wyliczenie zawarte w art. 40 § 1 k.p.k. ma charakter zamknięty, przesłanki wskazane w omawianym przepisie nie mogą być uzupełniane w drodze wykładni (postanowienie SN z 13.06.2007 r., V KK 15/07, LEX nr 299219). Dlatego też nie można się zgodzić z wyrokiem SA w Katowicach z 28.09.2004 r., II Aka 292/04 (Prok. i Pr. 2005/10, poz. 22), który do kategorii wyłączeń *ipso iure* zaliczył sytuację, gdy sędzia uczestniczący w wydaniu orzeczenia sądu odwoławczego uchylającego wyrok sądu pierwszej instancji i przekazującego sprawę do ponownego rozpoznania wydał następnie orzeczenie w tej samej sprawie w sądzie pierwszej instancji. Jakkolwiek sytuacja taka nie powinna mieć miejsca, to w obowiązującym stanie prawnym wyłączenie sędziego w takiej sytuacji możliwe jest jedynie na podstawie art. 41 k.p.k. Również rygorystycznie należy pojmować sformułowanie „wyłączony od udziału w sprawie”. Sąd Najwyższy wielokrotnie podkreślał, że wyłączenie sędziego od udziału w sprawie obejmuje nie tylko niemożność jego udziału w rozprawie głównej,

tj. orzekanie o przedmiocie sprawy, lecz także niemożność podejmowania przez niego wszelkich decyzji w kwestiach dotyczących danej sprawy. Nie ulega wątpliwości również, że jest on wyłączony z mocy prawa w postępowaniu odwoławczym, kasacyjnym czy dotyczącym wznowienia postępowania.

W przypadku istnienia przesłanek uznania sędziego za niezdolnego do orzekania i orzekania przez tego sędziego wbrew wskazanym powyżej regulacjom okoliczność ta stanowi bezwzględną przyczynę odwoławczą określoną w art. 439 § 1 pkt 1 k.p.k. W przypadku zatem stwierdzenia, że w wydaniu orzeczenia brał udział sędzia, który podlegał wyłączeniu z mocy prawa, niezależnie od granic zaskarżenia i podniesionych zarzutów oraz wpływu uchybienia na treść orzeczenia, sąd odwoławczy uchyła na posiedzeniu zaskarżone orzeczenie. W powyżej przedstawionym stanie faktycznym nie mieliśmy do czynienia z sędzią niezdolnym do orzekania. Decyzja w przedmiocie wyłączenia przewodniczącego dotyczyła drugiego rodzaju wyłączenia sędziego, uregulowanego w art. 41 k.p.k., tj. wyłączenia sędziego podejrzanego o stronniczość (*iudex suspectus*). Obydwa wnioski oskarżonego miały taką podstawę. Nie można uznać, że powody wskazane w drugim wniosku o wyłączenie należy traktować w kategoriach, że „sprawa dotyczy tego sędziego bezpośrednio” i sędzia jest niezdolny do orzekania. Wskazana podstawa wyłączenia sędziego opiera się na zasadzie, że nikt nie może być sędzią we własnej sprawie (*nemo iudex in causa sua*). Bezpośrednie zainteresowanie sędziego w sprawie, o którym mowa w art. 40 § 1 pkt 1 k.p.k., zachodzi zarówno wówczas, gdy sprawa dotyczy samego sędziego, gdy jest on stroną w danej sprawie, jak i wówczas, gdy wprawdzie nie jest stroną, ale wynik sprawy karnej może wywrzeć bezpośredni wpływ na uprawnienia i obowiązki prawne sędziego. W powyżej przedstawionym kazusie oskarżony, wytaczając powództwo cywilne o odszkodowanie przeciwko przewodniczącemu, chciał osiągnąć założony cel, tj. wyłączyć przewodniczącego od orzekania w jego sprawie. Należy podkreślić, że sprawa została dopiero zarejestrowana, oskarżony zaś nie uzupełnił jeszcze braków formalnych i na tym etapie postępowania nie można uznać, iż sędzia jest przeciwnikiem procesowym. Wynik sprawy karnej w postaci rozstrzygnięcia o przedmiocie postępowania, tj. uzna-

nia za winnego bądź uniewinnienia, w tej sytuacji nie będzie miał znaczenia dla rozstrzygania w postępowaniu cywilnym. Sąd cywilny będzie samodzielnie ustalał wszelkie przesłanki odpowiedzialności przewodniczącego na gruncie prawa cywilnego i ewentualnie orzekał w przedmiocie odszkodowania. Nie można założyć, że skutkiem wytoczenia powództwa przez oskarżonego będzie akcja odwetowa sędziego. Natomiast, oczywiście, gdyby sędzia w tej sytuacji uznał, że może nie być bezstronny, przez złożenie stosownego oświadczenia może zostać wyłączony od orzekania w sprawie.

Ponadto należy podkreślić, że oskarżeni coraz częściej stosują takie zabiegi w celu wyłączenia niektórych sędziów, to jednak w takiej sytuacji trzeba należycie i wnikliwie ocenić konkretną sytuację. W tej materii wypowiadał się także Sąd Najwyższy, wprowadzając na kanwie zupełnie innego stanu faktycznego, uznając, że w sytuacji, kiedy międzyszy wnioskodawcą, który na podstawie art. 552 § 1 w zw. z § 4 k.p.k. wystąpił o odszkodowanie, a sędzią biorącym udział w każdym stadium postępowania karnego w podejmowaniu postanowień co do zastosowania, przedłużania lub utrzymania w mocy tymczasowego aresztowania istnieje wobec tego wnioskodawcy stosunek, który w myśl art. 41 § 1 k.p.k. powoduje wyłączenie tego sędziego od udziału w sprawie o odszkodowanie z tytułu niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania, i pogląd ten w całej rozciągłości należy podzielić (postanowienie SN z 10.03.1979 r., II KZ 25/79, OSNKW 1979/6, poz. 73). W sytuacji rozważania o powodach wyłączenia sędziego na podstawie art. 41 k.p.k. należy podkreślić, że chodzi tu o okoliczności, stosunki osobiste, takie jak znajomość, przyjaźń, niechęć itp., które mogą stwarzać podstawę do podejrzeń, mogą powodować powątpiewanie w bezstronność sędziego. Okoliczności te muszą być uprawdopodobnione. W świetle obecnie obowiązujących przepisów, po nowelizacji ustawą z 11.03.2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 437), z chwilą złożenia wniosku nie ma wymogu, aby sędzia, co do którego złożono wniosek, natychmiast powstrzymał się od dokonywania czynności w sprawie czy aby ograniczył się do podjęcia czynności niecierpiących zwłoki. Zgodnie z brzmieniem art. 42 § 3 k.p.k. wniosek o wyłączenie rozpoznaje się bezzwłocznie, i to ten

termin będzie miał decydujące znaczenie co do dalszego toku postępowania. Ostatnie zdanie przywołanego przepisu wskazuje, że sąd może procedować dalej, po nadaniu biegu wnioskowi o wyłączenie, niemniej musi liczyć się z ryzykiem, że czynności przeprowadzone po złożeniu wniosku, gdyby zapadła decyzja o wyłączeniu sędziego, stają się bezskuteczne.

Przy omawianiu okoliczności, które mogą wywołać uzasadnioną wątpliwość co do bezstronności sędziego, warto zwrócić uwagę na argumentację, jaką Sąd Najwyższy zawarł w jednym ze swoich orzeczeń (uchwała SN z 26.04.2007 r., I KZP 9/07, OSNKW 2007/5, poz. 39), w którym stwierdził, że: „W wypadku gdy materiał dowodowy, na podstawie którego orzeczono w przedmiocie odpowiedzialności karnej jednego ze sprawców czynu, miałby stanowić podstawę dowodową orzeczenia w przedmiocie odpowiedzialności karnej także i innego współsprawcy (podżegacza lub pomocnika) tego samego czynu, sędzia, który dokonał oceny dowodów w odniesieniu do jednej z tych osób, powinien być wyłączony od udziału w sprawie dotyczącej pozostałych, z uwagi na istnienie okoliczności, która »mogłaby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do jego bezstronności« w rozumieniu art. 41 § 1 k.p.k.”.

Podstawy wyłączenia sędziego z art. 41 § 1 k.p.k. znajdują zastosowanie w każdym stadium procesu karnego. Nie oznacza to jednak, by wniosek oparty na tym przepisie był dopuszczalny w każdym czasie. Zgodnie z § 2 wskazanego przepisu wniosek o wyłączenie sędziego na podstawie § 1 nie jest dopuszczalny po rozpoczęciu przewodu sądowego, chyba że przyczyna wyłączenia powstała lub stała się stronie wiadoma dopiero po rozpoczęciu przewodu. Nie można zatem skutecznie formułować zarzutu naruszenia art. 41 § 1 k.p.k. w skardze kasacyjnej, jeżeli w toku postępowania przed sądem pierwszej lub drugiej instancji nie doszło do wydania orzeczenia w trybie art. 42 § 4 k.p.k. (postanowienie SN z 6.03.2008 r., III KK 421/07, OSNKW 2008/6, poz. 51). Powody takiego unormowania to oczywiście próby uniemożliwienia dezorganizacji procesu. Ograniczenia takiego nie przewidują przepisy procedury karnej, jeżeli chodzi o wyłączenie sędziego niezdolnego do orzekania (*iudex inhabilis*).

Zarzut orzekania w sprawie przez sędziego, co do którego w ocenie skarżącego zachodziła podstawa wyłączenia na mocy art. 41 § 1 k.p.k., należy rozpatrywać w kontekście względnej przyczyny odwoławczej z art. 438 pkt 2 k.p.k.

Wracając do przedstawionego stanu faktycznego oraz sposobu postępowania po złożeniu wniosku o wyłączenie sędziego, wskazano już powyżej, że tryb postępowania nie był poprawny. W sytuacji istnienia podstaw wyłączenia wskazanych w art. 40 § 1 k.p.k. tryb postępowania jest jasny i prosty. Sędzia składa na piśmie oświadczenie do akt – jest to jego obowiązek – i wyłącza się od udziału w sprawie. Wówczas na jego miejsce wstępuje inny sędzia, zgodnie z obowiązującymi przepisami, następuje losowanie nowego sędziego. Oświadczenie powinno zawierać informację sędziego co do jego wiedzy w przedmiocie istnienia podstaw do wyłączenia go w określonej sprawie. Oświadczenie to nie podlega żadnej kontroli, a wyłączenie następuje bez wydania jakiegokolwiek decyzji procesowej. Jeżeli oświadczenie zawiera informację, że powody wyłączenia z mocy prawa nie istnieją, w przedmiocie wyłączenia orzeka sąd, przed którym toczy się postępowanie, zgodnie z regułami zawartymi w art. 30 k.p.k. Oczywiście jest, że w jego składzie nie może być sędziego, którego dotyczy wniosek o wyłączenie (art. 42 § 4 k.p.k.). Chodzi tu o ten sam sąd w znaczeniu organizacyjnym. W przypadku wniosku o wyłączenie z powodów wskazanych w art. 41 § 1 k.p.k. tryb postępowania jest inny. Sędzia może złożyć oświadczenie, ale oświadczenie to nie wywiera bezpośrednich skutków w postaci stwierdzenia, że nie może orzekać w sprawie, bo taką decyzję zawsze będzie podejmował sąd. Musi więc zostać wyznaczone posiedzenie w celu rozpoznania wniosku. W opisanym powyżej stanie faktycznym przy składaniu pierwszego wniosku o wyłączenie sąd procedował na rozprawie, trwało postępowanie dowodowe. Sąd, aby właściwie rozpoznać wniosek, zarządził przerwę w rozprawie, a zatem zgodnie z treścią art. 95 k.p.k. sąd będzie orzekał na posiedzeniu. Zgodnie z brzmieniem art. 403 k.p.k. orzeczenia zapadające w czasie przerwy w rozprawie wydaje się w składzie rozpoznającym sprawę, a w wypadku niemożności jego utworzenia – w takim samym składzie, tj. liczbowo skład ma być taki sam jak na rozprawie, natomiast oczywiście jest, że personalnie nie może być to taki sam skład, gdyż

wśród sędziów nie może być sędziego, co do którego oskarżony złożył wniosek o wyłączenie. W niniejszej sprawie winien być to skład pięcioosobowy, tj. dwóch sędziów zawodowych i trzech ławników. Gdyby sprawa toczyła się przed sądem rejonowym, gdzie zazwyczaj sprawy są prowadzone w składzie jednoosobowym, na posiedzeniu również orzekałby samodzielnie inny sędzia. Niezależnie od sądu, gdyby wniosek został złożony przed rozprawą, to skład sądu byłby co do zasady jednoosobowy zgodnie z brzmieniem art. 30 k.p.k. W stanie faktycznym prezentowanego kazusu oskarżony wyraził wolę wzięcia udziału w posiedzeniu, aby sądowi rozpoznającemu jego wniosek o wyłączenie szczegółowo przedstawić osobiście powody wyłączenia. Kodeks postępowania karnego nie wprowadził uprawnienia dla stron udziału w posiedzeniu, na którym rozpoznawany jest wniosek o wyłączenie sędziego (*a contrario* art. 96 § 1 k.p.k.). Zatem o terminie i miejscu posiedzenia sąd nie musi zawiadamiać stron postępowania. Zgodnie z brzmieniem art. 96 § 2 k.p.k. strony mogą wziąć udział w posiedzeniu, jeżeli się na nie stawią. W tym miejscu należy wskazać, że na mocy nowelizacji z 27.09.2013 r., która weszła w życie z dniem 1.07.2015 r., został dodany art. 95 b k.p.k., który jako zasadę wprowadził w polskiej procedurze karnej posiedzenia prowadzone z wyłączeniem jawności, a jawnie wtedy, gdy ustawa wskazuje, że dane posiedzenie ma być jawne (art. 95b § 2 k.p.k.) albo prezes sądu lub sąd zarządzi odbycie posiedzenia w sposób jawny. W sytuacji, gdy posiedzenie jest jawne lub została podjęta decyzja o odbyciu jawnego posiedzenia przez uprawniony organ, wówczas należy o terminie i miejscu posiedzenia zawiadomić strony. Zarówno zatem w przypadku złożenia pierwszego, jak i drugiego wniosku sąd nie miał obowiązku zawiadamiać oskarżonego o terminie i miejscu posiedzenia sądu. Natomiast gdyby sąd pozostawił wniosek oskarżonego bez rozpoznania na podstawie art. 41 § 2 k.p.k., mógłby to zrobić na rozprawie, w składzie, w jakim orzeka (zatem byłby w składzie sędziego, co do którego złożono wniosek o wyłączenie), gdyż pozostawienie bez rozpoznania nie jest orzeczeniem merytorycznym, nie jest orzekaniem w kwestii wyłączenia. Wracając na grunt kazusu, wynika z niego, że drugi wniosek o wyłączenie przewodniczącego składu rozpoznał inny sędzia wyznaczony przez przewodniczącego wydziału. Było to postępowanie nieprawidłowe, gdyż sąd był w przerwie, a zatem skład na

posiedzeniu powinien być również pięcioosobowy. Gdyby po złożeniu drugiego wniosku przez oskarżonego sąd kontynuował rozprawę, przesłuchał wezwanego świadka i następnie odroczył rozprawę i skierował wniosek o wyłączenie na posiedzenie, wówczas wniosek ten rozpoznawałby sąd w składzie jednoosobowym, zgodnie z ogólną regułą wskazaną w art. 30 § 1 k.p.k.

Kolejny problem, który wymagał rozwiązania i przy którym sąd, rozwiązując go, podjął nieprawidłową decyzję, było pozostawienie wniosku o wyłączenie wskazanego prokuratora bez rozpoznania na podstawie art. 41 § 2 w zw. z art. 47 § 1 k.p.k. Jedynym organem uprawnionym do wyłączenia oskarżyciela publicznego jest prokurator, i to niezależnie od tego, na jakim etapie postępowanie się znajduje w momencie złożenia wniosku o wyłączenie. W niniejszym stanie faktycznym sąd powinien wniosek o wyłączenie prokuratora przesłać w celu rozpoznania do prokuratora bezpośrednio przełożonego. W przedmiocie wyłączenia oskarżyciela publicznego zawsze organem uprawnionym do rozpoznania wniosku będzie albo prokurator nadzorujący postępowanie, albo prokurator bezpośrednio przełożony. W przypadku żądania wyłączenia prokuratora obowiązuje wnioskodawcę termin wskazany w art. 41 § 2 k.p.k., a więc w przypadku jego niedochowania wnioski o wyłączenie mogłyby zostać pozostawione bez rozpoznania, ale nawet jeśli następuje to w toku postępowania sądowego, władny do podjęcia decyzji jest tylko prokurator. Wniosek oskarżonego o odroczenie rozprawy z uwagi na żądanie wyłączenia prokuratora nie musiałby, w świetle obecnie obowiązujących regulacji, prowadzić do konieczności odroczenia. Zgodnie z treścią art. 48 § 2 k.p.k. czynności dokonane przez osobę podlegającą wyłączeniu, zanim ono nastąpiło, nie są z tej przyczyny bezskuteczne. Jeśli zatem decyzja prokuratora bezpośrednio przełożonego byłaby dla strony pozytywna, należałoby wniosek o powtórzenie czynności uwzględnić, gdyby oczywiście oskarżony taki wniosek złożył. Jeśli natomiast decyzja byłaby dla strony negatywna, następuje swoista konwalidacja czynności przeprowadzonych z udziałem oskarżyciela publicznego, co do którego złożono wniosek o wyłączenie od udziału w sprawie.

Kazus 3

OBOWIĄZEK NAPRAWIENIA SZKODY JAKO ŚRODEK KOMPENSACYJNY

Termin do złożenia wniosku w trybie art. 46 § 1 k.k.

Problematyka związana z zasądzeniem odsetek

Zasądzenie odszkodowania w trybie art. 415 k.p.k.
(w tym na rzecz zakładu ubezpieczeń)

Stan faktyczny

W Sądzie Rejonowym w Opolu toczyło się postępowanie karne przeciwko Markowi Janickiemu i Sebastianowi Wiśniewskiemu. Przedmiotem procesu było ustalenie odpowiedzialności oskarżonych za kradzież samochodu i zniszczenie mienia. Wraz z aktem oskarżenia oskarżyciel publiczny przesłał wniosek o zasądzenie solidarnie na rzecz uprawnionego stosownej kwoty wynikającej z wysokości szkody powstałej na skutek popełnionego przez sprawców przestępstwa wraz z ustawowymi odsetkami za zwłokę od dnia popełnienia przestępstwa. Pokrzywdzony występujący w charakterze oskarżyciela posiłkowego nie był przesłuchiwany w charakterze świadka. Po zamknięciu przewodu sądowego w trakcie głosów stron oświadczył, że szkoda wynikająca z popełnienia przestępstwa nie została naprawiona i chce, aby oskarżeni wyrównali mu poniesione z tego tytułu straty. W sprawie zapadł wyrok skazujący Marka Janickiego i Sebastiana Wiśniew-

skiego na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania na okres trzech lat. Sąd zobowiązał również oskarżonych do naprawienia w okresie próby szkody wyrządzonej przestępstwem przez zapłatę solidarnie na rzecz pokrzywdzonego wskazanej przez niego w głosach stron kwoty i uczynił to na podstawie art. 72 § 2 k.k. W dniu, w którym sąd wydawał wyrok, ubezpieczyciel wydał dyspozycję przełania na rachunek bankowy pokrzywdzonego określonej kwoty pieniędzy tytułem odszkodowania.

Pytanie

Czy oświadczenie pokrzywdzonego należy traktować jako wniosek o naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem złożony w trybie art. 46 k.k.? Do jakiego momentu dopuszczalne jest zgłoszenie przez uprawniony podmiot wniosku o orzeczenie przez sąd obowiązku naprawienia szkody? Czy rozstrzygnięcie sądu było prawidłowe i jaka powinna być podstawa zasądzenia wskazanej kwoty na rzecz pokrzywdzonego? Czy w związku z zawartą umową z ubezpieczycielem i zgłoszeniem szkody do ubezpieczyciela mógł być uwzględniony wniosek pokrzywdzonego o naprawienie szkody?

Rozwiązanie i komentarz

Nakreślony opis sytuacji faktycznej posłużył do wskazania osób uprawnionych do złożenia wniosku o naprawienie szkody, umożliwił też krótką analizę oświadczenia woli składanego w procesie karnym przez pokrzywdzonego o naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem oraz mogącego zapaść w tym zakresie orzeczenia na skutek uwzględnienia wniosku. Zostanie również niejako przy okazji zasygnalizowana problematyka zasądzenia odszkodowania w trybie art. 415 k.p.k. oraz kwestie związane z naprawieniem szkody w procesie karnym w sytuacji, kiedy odszkodowanie pokrzywdzonemu wypłacił ubezpieczyciel.

Z uwagi na fakt, że po nowelizacji z 20.02.2015 r. (Dz.U. poz. 396) obowiązek naprawienia szkody jako środek kompensacyjny został

ukształtowany w ten sposób, że mają do niego zastosowanie wprost przepisy prawa cywilnego (art. 46 § 1 k.k.: W razie skazania sąd może orzec, a na wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej orzeka, stosując przepisy prawa cywilnego, obowiązek naprawienia, w całości albo w części, wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę; przepisów prawa cywilnego o możliwości zasądzenia renty nie stosuje się). Tym samym ze środka penalnego stał się środkiem kompensacyjnym; zmiana ta sprowadza się do tego, że funkcja penalna obowiązku naprawienia szkody znalazła się na dalszym planie, a głównie środek ten ma służyć wyrównaniu szkody pokrzywdzonemu. Należy zatem także pamiętać, że „za szkodę odpowiedzialny jest nie tylko ten, kto ją bezpośrednio wyrządził, lecz także ten, kto inną osobę do wyrządzenia szkody nakłonił albo był jej pomocny, jak również ten, kto świadomie skorzystał z wyrządzonej drugiemu szkody” (art. 422 k.c.).

Na wstępie wymaga podkreślenia, że wniosek o naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem może złożyć pokrzywdzony lub inna osoba uprawniona (art. 46 § 1 k.k.). Osobami pokrzywdzonymi są osoby wymienione w art. 49 § 1–3 i art. 50 k.p.k., a innymi osobami uprawnionymi do reprezentowania interesów pokrzywdzonego są osoby, którym ustawodawca udzielił takiego umocowania. W myśl przepisów art. 49 § 3a i 4 k.p.k. w sprawach o przestępstwa przeciwko prawom osób wykonujących pracę zarobkową, o których mowa w art. 218–221 oraz w art. 225 § 2 k.k., będą to organy Państwowej Inspekcji Pracy, które mogą wykonywać prawa pokrzywdzonego, jeżeli w zakresie swego działania ujawniły przestępstwo lub wystąpiły o wszczęcie postępowania. W sprawach o przestępstwa, którymi wyrządzono szkodę w mieniu instytucji państwowej, samorządowej lub społecznej, jeżeli nie działa organ pokrzywdzonej instytucji, prawa pokrzywdzonego mogą wykonywać organy kontroli państwowej, które w zakresie swojego działania ujawniły przestępstwo lub wystąpiły o wszczęcie postępowania. W myśl przepisu art. 51 k.p.k., jeżeli pokrzywdzonym jest małoletni lub osoba ubezwłasnowolniona całkowicie lub częściowo, wówczas jego prawa będzie wykonywał przedstawiciel ustawowy lub osoba, pod której stałą pieczę pozostaje. Jeżeli pokrzywdzonym jest osoba nieporadna – czy to z uwagi na wiek, czy

stan zdrowia – jego prawa może wykonywać osoba, pod której pieczęcią pozostaje. Za pokrzywdzonego natomiast, który nie jest osobą fizyczną, będzie działał organ uprawniony do podejmowania czynności w jego imieniu. Zgodnie z treścią art. 49 § 3 k.p.k. za pokrzywdzonego uważa się także zakład ubezpieczeń w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia. Natomiast w razie śmierci pokrzywdzonego prawa, które by mu przysługiwały, mogą wykonywać osoby najbliższe, a w przypadku ich braku bądź nieujawnienia – czynności w imieniu pokrzywdzonego podejmuje z urzędu prokurator (art. 52 § 1 k.p.k.). W tym miejscu należy podkreślić, że niezależnie od ostatnio wskazanego obowiązku nałożonego na prokuratora, który musi podjąć wskazane czynności z urzędu, wniosek w trybie art. 46 § 1 k.k. może w terminie przewidzianym dla pokrzywdzonego złożyć prokurator. Jest to jego uprawnienie i nie wymaga sytuacji szczególnych, gdyż przepis art. 49a k.p.k. wyraźnie stanowi, że pokrzywdzony, a także prokurator mogą aż do zamknięcia przewodu sądowego na rozprawie głównej złożyć wniosek o naprawienie szkody. Prokurator, składając taki wniosek, działa samodzielnie, nie w imieniu pokrzywdzonego, lecz jedynie podejmuje czynności na jego rzecz.

Udzielając odpowiedzi na pierwsze z pytań, należy stanowczo podkreślić, że to oświadczenie pokrzywdzonego powinno być potraktowane jako wniosek o naprawienie szkody złożony w trybie art. 46 § 1 k.k. Ani przepisy Kodeksu karnego, ani Kodeksu postępowania karnego nie stawiają żadnych wymagań w zakresie formy wniosku o naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem, a przewidzianego w art. 46 § 1 k.k. Może być on złożony zarówno na piśmie, jak i ustnie do protokołu (wyrok SA w Warszawie z 26.06.2002 r., II AKa 219/02, OSA 2003/1, poz. 3). Nie musi ani wskazywać podstawy prawnej, ani zawierać szczegółowego uzasadnienia. Zatem z oświadczenia pokrzywdzonego musi jedynie wynikać, czego żąda i od kogo, w szczególności w sytuacji procesów wieloosobowych i wieloczynowych. Wniosek o naprawienie szkody w rzeczywistości sprowadza się do wskazania określonej kwoty jako szkody wynikającej z przestępstwa. Szkodę w rozumieniu tego przepisu należy oceniać według treści art. 361 § 2 k.c. (strata plus spodziewane korzyści). W orzecznictwie

często można spotkać rozstrzygnięcia sądów karnych, gdzie szkoda jest ograniczona tylko do rzeczywistej straty wynikającej z przestępstwa. Ramy i forma niniejszego opracowania nie pozwalają na wymienienie szczegółowych rozważań w tej materii, należy jedynie podkreślić, że nie ma uzasadnienia dla takiego pojmowania szkody. Skoro ustawodawca nie zawarł na potrzeby prawa karnego definicji szkody ograniczającej się tylko do rzeczywistej straty, brak jest jakichkolwiek podstaw, aby pojęcie szkody interpretować w ten sposób. Pogląd ten tym bardziej jest uzasadniony po wspomnianej na wstępie nowelizacji nakazującej stosowanie w tej materii przepisów prawa cywilnego wprost, a nie odpowiednio. Wobec zmiany charakteru prawnego obowiązku naprawienia szkody i stosowania przepisów prawa cywilnego wprost, tracą aktualność poglądy kwestionujące możliwość uwzględnienia przy ustalaniu wysokości odszkodowania także odsetek (np. wyrok SN z 4.02.2002 r., II KKN 385/01, LEX nr 53028; wyrok SA w Katowicach z 3.03.2011 r., II AKa 42/11, LEX nr 846484). W przedstawionym stanie faktycznym, prokurator, składając wniosek o orzeczenie na rzecz pokrzywdzonego obowiązku naprawienia szkody, wniósł, aby sąd zasądził także odsetki za zwłokę od dnia popełnienia przestępstwa. Na uwagę w tym zakresie zasługuje orzeczenie wydane przez Sąd Apelacyjny w Warszawie, który stwierdził, że: „Zobowiązanie sprawcy do naprawienia szkody spowodowanej czynem niedozwolonym, czyli również przestępstwem, jest świadczeniem bezterminowym. Dlatego też sprawca przestępstwa i szkody popada w opóźnienie, nie spełniając świadczenia pieniężnego niezwłocznie po wezwaniu do zapłaty (art. 455 k.c.). W takim zaś wypadku za opóźnienie w zapłacie należą się odsetki ustawowe od wyznaczonego terminu zapłaty (art. 481 w zw. z art. 359 § 1 i 2 k.c.). Wydaje się także, że na gruncie art. 46 § 1 k.k. wniosek o orzeczenie środka kompensacyjnego należy utożsamiać z takim wezwaniem, chyba że pokrzywdzony wykaze, że stosowne wezwanie do zapłaty miało miejsce jeszcze wcześniej” (wyrok SA w Warszawie z 8.11.2018 r., I ACa 1063/17, LEX nr 2603249). Ten sam Sąd Apelacyjny w wyroku z 5.09.2018 r. także wskazał, że z faktu, iż obecnie instytucja z art. 46 § 1 k.k. ma charakter kompensacyjny, nie wynika automatycznie, że sąd zobligowany jest do zasądzenia odsetek, orzekając obowiązek naprawienia szkody – od dnia wyrządzenia szkody. W dalszym ciągu, co wynika

z przepisów prawa cywilnego, okoliczność ta powinna zostać oceniona w realiach konkretnej sprawy. Norma prawna zawarta w przepisie art. 359 § 1 i 2 k.c. dotyczy odsetek, a konkretnie wskazuje, kiedy są one należne od sumy pieniężnej i wymienia następujące sytuacje, w których odsetki są należne, tj. kiedy wynika to z czynności prawnej bądź ustawy, z orzeczenia sądu lub z decyzji innego właściwego organu (wyrok SA w Warszawie z 5.09.2018 r., II AKa 211/18, LEX nr 2566281).

Oprócz naprawienia szkody pokrzywdzony może domagać się również zadośćuczynienia za doznaną krzywdę (art. 46 § 2 k.k.). Orzekając w przedmiocie wniosku o naprawienie szkody, sąd karny nie uwzględnia przedawnienia roszczenia według przepisów Kodeksu cywilnego, ale nie może orzekać o rencie. W literaturze podnosi się i w praktyce znajduje pełne zastosowanie pogląd, że sąd nie może odmówić nałożenia obowiązku naprawienia szkody, jeżeli wina została sprawcy udowodniona oraz ustalono wysokość wyrządzonej szkody. Tak więc złożenie wniosku przez pokrzywdzonego obliguje sąd do orzeczenia o obowiązku naprawienia szkody, w całości bądź w części, w zależności od wyników postępowania dowodowego, oczywiście przy założeniu, że zapada wyrok skazujący. Artykuł 46 § 1 k.k. nie będzie miał zastosowania w wypadku, gdy zapadnie wyrok warunkowo umarzający postępowanie, gdyż nie jest to skazanie, a tego wymaga treść przepisu art. 46 § k.k. W przypadku wyroku warunkowo umarzającego postępowanie zastosowanie będzie miała regulacja zawarta w art. 67 § 3 k.k. W razie wątpliwości co do rozmiaru powstałej szkody sąd nie może odsyłać pokrzywdzonego, który złożył wniosek w trybie art. 46 § 1 k.k., na drogę postępowania cywilnego, lecz jest zobligowany do przeprowadzenia postępowania dowodowego w tym zakresie (por. K. Buchała [w:] K. Buchała, A. Zoll, *Kodeks karny. Część ogólna*, Kraków 1998, s. 360–361). Jeżeli wskazana we wniosku o naprawienie szkody wysokość żadanego odszkodowania nie została w pełni udowodniona, sąd uwzględnia wniosek pokrzywdzonego i orzeka w takiej wysokości, w jakiej uznał, że szkoda powstała. Będzie więc orzekał w takim rozmiarze, w jakim szkoda została udowodniona. W orzeczeniu zatem musi znaleźć się stwierdzenie, czy sąd, nakazując zapłatę konkretnej kwoty, orzekł o szkodzie w pełnej

wysokości, czy też nie. Powinno to znaleźć odzwierciedlenie w orzeczeniu przez wskazanie, czy oskarżony obowiązek nałożony wykonuje w całości, czy w części.

Odpowiedź na drugie pytanie, dotyczące terminu złożenia wniosku o naprawienie szkody, nie będzie nasuwała żadnych wątpliwości interpretacyjnych. Zgodnie z treścią art. 49a k.p.k. pokrzywdzony, a także prokurator mogą złożyć wniosek, o którym mowa w art. 46 § 1 k.k., do momentu zamknięcia przewodu sądowego. Termin ten ma charakter prekluzyjny i w sytuacji jego niezachowania, tj. złożenia przez uprawnione osoby po upływie wskazanego terminu, sąd powinien wydać postanowienie (niezaskarżalne) o odmowie przyjęcia wniosku o naprawienie szkody. W praktyce, w sytuacji złożenia wniosku o naprawienie szkody, jak w niniejszym kazusie, po przekroczeniu wskazanego terminu, sąd w wyroku nie zawrze takiego rozstrzygnięcia. W przypadku sporządzania uzasadnienia wskaże powody, dla których nie orzekł o obowiązku naprawienia szkody. Sytuacja taka dotyczy wniosku pokrzywdzonego, ale w przedstawionym stanie faktycznym wniosek o naprawienie szkody złożył także prokurator, zatem sąd był zobligowany do orzekania w przedmiocie naprawienia szkody na podstawie art. 46 § 1 k.k. W momencie, kiedy został skutecznie złożony wniosek o naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem, sąd – w sytuacji ustalenia szkody i jej wysokości – wniosek taki musi uwzględnić, chyba że zamiast obowiązku określonego w art. 46 § 1 k.k. orzeka nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego. Nawiązka ta jest świadczeniem zastępczym, wynikającym z treści § 1 art. 46 k.k. (art. 46 § 2 k.k.). Należy także podkreślić, że sąd, zobowiązując oskarżonego do naprawienia szkody na podstawie art. 46 § 1 k.k., nie określa terminu do wykonania zobowiązania, jak to czyni, orzekając na podstawie art. 72 § 2 k.k. Orzeczenie zapadłe na mocy art. 46 § 1 k.k. po uprawomocnieniu się wyroku jest natychmiast wykonalne. Na żądanie pokrzywdzonego sąd nadaje klauzulę wykonalności co do tego roszczenia i pokrzywdzony może dochodzić go w drodze egzekucji sądowej (art. 107 § 1 i 2 k.p.k.).

Z obowiązkiem naprawienia szkody wiąże się też kwestia ustalenia, czy w procesie karnym możliwe jest orzekanie o solidarnym obowiązku

naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem z uwagi na fakt, że obecnie obowiązek ten jest środkiem kompensacyjnym, a nie środkiem karnym, co do którego obowiązywały zasady wymiaru kary i środków karnych, a w szczególności na dyspozycję art. 55 i 56 k.k., dotyczącą zasady indywidualizacji kary i środków karnych. Obecnie, zgodnie z przytoczonym już wcześniej art. 422 k.c., za szkodę odpowiedzialny jest nie tylko ten, kto ją bezpośrednio wyrządził, czyli sprawca lub współsprawcy, lecz także ten, kto do wyrządzenia szkody nakłaniał inną osobę lub był jej pomocny lub skorzystał z wyrządzenia szkody. Przy tym osoby współdziałające, tj. zarówno sprawca (współsprawcy), jak i podżegacz oraz pomocnik, są odpowiedzialne za całość szkody wyrządzonej poszkodowanemu. Odpowiedzialność osób współdziałających w popełnieniu przestępstw jest, stosownie do art. 441 k.c., solidarna. Wskazać jednakże należy, że sąd może, również w świetle obowiązujących przepisów, nałożyć na kilku współsprawców obowiązek spłaty odszkodowania w częściach, ale powinno to nastąpić tylko w takim przypadku, gdyby tego rodzaju rozwiązanie zabezpieczyło w pełni interesy osób pokrzywdzonych i zapewniło im bardziej skuteczną rekompensatę całości wyrządzonej szkody niż w przypadku zastosowania odpowiedzialności solidarnej (postanowienie SN z 26.07.2016 r., II KK 196/16, LEX nr 2108503). Tego rodzaju okoliczności w niniejszej sprawie nie zaistniały, rekompensata szkody wyrządzonej pokrzywdzonej będzie zaś realnie zagwarantowana przez solidarne zobowiązanie oskarżonych do jej naprawienia.

Sytuacja opisana w kazusie pozornie tylko komplikuje się z chwilą ujawnienia okoliczności związanych ze złożeniem wniosku przez pokrzywdzonego do zakładu ubezpieczeń i decyzją co do zapłaty kwoty pieniężnej pokrywającej kwotę żądanego odszkodowania. Przepis art. 49 § 3 k.p.k. upoważnia do zasądzenia odszkodowania pieniężnego na rzecz zakładu ubezpieczeń w sytuacji pokrycia szkody przez ten zakład lub istniejącego zobowiązania do jej pokrycia. Odnosząc powyższe do sytuacji opisanej w przedstawionym stanie faktycznym, sąd nie miał wiedzy ani o tym, że pokrzywdzony mógł się domagać od ubezpieczyciela naprawienia szkody, ani o wypłacie takich środków. Zatem w kwestii zagadnień przedstawionych w pytaniach nie będzie to miało znaczenia. Podkreślenia wymaga jedynie, że sąd nie

ma obowiązku czynienia ustaleń, czy w danej sytuacji ubezpieczyciel będzie pokrzywdzonym, jeżeli nie wynika to z akt sprawy. Jeżeli natomiast taką wiedzę miałby sąd, niedopuszczalne jest zasądzenie odszkodowania (niezależnie od tego, czy z urzędu, czy na wniosek pokrzywdzonego) na rzecz pokrzywdzonego, któremu szkoda została wyrównana.

Jak już wskazano powyżej, jedną z form wyrównania uszczerbku pokrzywdzonemu, jaki powstał w związku z popełnieniem przestępstwa, jest scharakteryzowany pokrótce obowiązek naprawienia szkody bądź nawiązka. W procesie karnym sąd może także zasądzić odszkodowanie z urzędu. Orzekając w tym trybie, sąd sam kształtuje wysokość odszkodowania na podstawie wyników postępowania dowodowego. Orzekanie z urzędu w przedmiocie nawiązki na rzecz pokrzywdzonego, obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę będzie niemożliwe jedynie w sytuacji, kiedy to samo roszczenie jest przedmiotem innego postępowania lub orzeczono już prawomocnie w przedmiocie roszczenia. Problematyka ta związana jest z funkcjonowaniem tzw. klauzuli antykumulacyjnej, określonej w art. 415 § 1 k.p.k., której istota sprowadza się do tego, aby nie dopuścić do funkcjonowania w obrocie prawnym więcej niż jednego tytułu egzekucyjnego. Klauzula antykumulacyjna to nic innego jak zakaz orzekania w procesie karnym o obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynieniu za doznaną krzywdę, gdy roszczenie wynikające z popełnionego przestępstwa jest przedmiotem innego postępowania albo o roszczeniu tym prawomocnie orzeczono.

Kazus 4

JAWNOŚĆ POSIEDZEŃ SĄDOWYCH

Reguły rządzące trybem odbywania posiedzeń sądowych

Problematyka udziału w posiedzeniach sądowych przedstawicieli prasy i telewizji

Stan faktyczny

Do Sądu Okręgowego w Warszawie wpłynęło zażalenie na umorzenie śledztwa w sprawie wynikającej z zawiadomienia o przestępstwie popełnienia czynu z art. 231 § 1 i art. 128 § 3 k.k.

Zażalenie na powyższe postanowienie złożyła osoba składająca zawiadomienie o możliwości popełnienia przestępstwa. Sąd skierował sprawę na posiedzenie. O miejscu i terminie zawiadomił uczestników postępowania. W związku z tym, że postępowanie dotyczyło głośnych w mediach wydarzeń, na posiedzenie przybyli także przedstawiciele prasy i telewizji. Sąd odebrał stanowisko od uczestników postępowania w przedmiocie udziału w posiedzeniu przedstawicieli mediów i wobec stanowiska prokuratora, który oświadczył, że nie sprzeciwia się udziałowi przedstawicieli mediów w posiedzeniu, oprócz zawiadamiających o możliwości popełnienia przestępstwa, prokuratora udział wzięli przedstawiciele prasy i telewizji. Po obszernej relacji telewizyjnej z posiedzenia, przedstawiciel Prokuratury Krajowej publicznie oświadczył, że doszło do rażącego złamania przepisów dotyczących

tajności posiedzenia oraz możliwości ujawnienia tajemnicy śledztwa, a także do ujawnienia okoliczności, które ze względu na ważny interes państwa powinny być zachowane w tajemnicy.

Pytanie

Czy sąd postąpił właściwie, dopuszczając do udziału w posiedzeniu przedstawicieli prasy i telewizji?

Czy sąd miał prawo prowadzić posiedzenie w sposób jawny?

Rozwiązanie i komentarz

W przedstawionym kazusie mamy do czynienia w pierwszym rzędzie z problematyką jawności posiedzeń sądowych, a kolejne zagadnienia dotyczą udziału osób, w tym osób trzecich, w takim posiedzeniu oraz udziału przedstawicieli środków masowego przekazu. Przepis art. 95b został dodany do Kodeksu postępowania karnego przez art. 1 pkt 32 ustawy z 27.09.2013 r. (Dz.U. poz. 1247), zmieniający ustawę z dniem 1.07.2015 r. Natomiast § 1a został dodany ustawą z 19.07.2019 r. (Dz.U. poz. 1694), która zaczęła obowiązywać z dniem 5.10.2019 r. Obowiązujące przepisy wprowadzają obecnie jako regułę odbywanie posiedzeń z wyłączeniem jawności i jest to wyłączenie jawności z mocy prawa. Nie ma zatem potrzeby wydawania decyzji przez organ prowadzący o tym, że posiedzenie jest prowadzone z wyłączeniem jawności. Wyjątki od tej reguły są wskazane w § 1 przywołanego przepisu, tj. jawne posiedzenie ma miejsce wówczas, gdy ustawa tak stanowi, i które zostały enumeratywnie wymienione w § 2 art. 95b k.p.k. Jawne posiedzenie będzie miało również miejsce w sytuacji, gdy prezes sądu lub sąd zarządzi inaczej. Jeżeli posiedzenie odbywa się jawnie, mają do niego zastosowanie przepisy rozdziału 42, a więc dotyczące jawności rozprawy głównej. Zgodnie z § 2 jawne są posiedzenia sądu:

- 1) w ramach wstępnej kontroli w sytuacji orzekania (art. 339 § 3 pkt 1, 2, 5) o: